

LATOPISY
AKADEMII SUPRASKIEJ
6

CERKIEW W DRODZE

Pod redakcją
Marzanny Kuczyńskiej

Białystok 2015

Rada Naukowa

Arcybiskup Białostocki i Gdański Jakub (Białystok),
Arcybiskup Wrocławski i Szczeciński Jeremiasz (Wrocław),
Antoni Mironowicz (Białystok), Aleksander Naumow (Wenecja)

Kolegium Redakcyjne

ks. Jarosław Józwik (redaktor naczelny),
Magdalena Żdanuk (sekretarz), ks. Henryk Paprocki, Marzanna Kuczyńska,
m. Mikołaja, Jarosław Charkiewicz, Urszula Pawluczuk

Recenzent

dr hab. Jan Stradomski

Adres Redakcji

Fundacja „Oikonomos”
ul. Św. Mikołaja 5, 15-420 Białystok, e-mail: fundacja@oikonomos.pl

Redakcja techniczna, skład i projekt okładki

Jarosław Charkiewicz

ISSN 2082-9299

Wydawca

Fundacja „Oikonomos”

Druk i oprawa

Orthdruk Sp. z o.o., Białystok

SPIS TREŚCI

Abp Jakub (Kostiuczuk)	
<i>Słowo wstępne</i>	7
Alicja Z. Nowak	
<i>Na drodze reformy. O kandydatach do stanu duchownego w metropolii kijowskiej (XVI-XVII w.)</i>	9
Петра Станковска	
<i>Взаимоотношения восточнославянской редакции Евангелия и старочешского перевода Библии</i>	19
Slavia Barlieva, Aleksander Naumow	
<i>Relikwie św. św. Cyryla i Metodego jako świadectwo dynamiki życia religijnego</i>	31
Antoni Mironowicz	
<i>Św. Włodzimierz i jego rola w chrystianizacji ziem ruskich</i>	45
Agnieszka Groniek	
<i>Ikonoostas w cerkwi wojskowej w Kozienicach. Zabytek na tle dziejowym</i>	53
Лариса Густова-Рунцо	
<i>Трансмиссия беларусской певческой практики православной традиции в Московское царство (середина XVII века)</i>	69
Елена Шатъко	
<i>Церкви Беларуси: летопись колоколов 1950-1980-х годов</i>	79
Denis Rusnak	
<i>Losy prawosławnych monasterów Wilna podczas bieżęństwa i po wojnie</i>	99
Andrzej Borkowski	
<i>Sytuacja patriarchatu ekumenicznego w obliczu przemian politycznych na Balkanach i Azji Mniejszej na początku XX wieku</i>	109
Zdravko Stamatoski	
<i>Macedońscy wierni w diasporze a polityka cerkiewno-narodowa w Republice Macedonii</i>	115
Marcin Mironowicz	
<i>Nowe źródło do żywota świętego archimandryty Serafina Szachmucia (1901-1946)</i>	127

Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew	
<i>Adaptacja prawosławnej ludność przesiedlonej w ramach Akcji</i>	
<i>„Wisła” w Olsztynie i okolicznych miejscowościach</i>	133
Karol Klauza	
<i>The iconic anthropology of the “Eighth Day”</i>	147
Działalność Akademii Supraskiej	166

MACEDOŃSCY WIERNI W DIASPORZE
A POLITYKA CERKIEWNO-NARODOWA W REPUBLICIE MACEDONII

Słowa kluczowe: Macedonia: wierni, naród, polityka, diaspora, gminy cerkiewne

Macedończycy to naród, który w przeszłości masowo opuszczał swój kraj. Historia przesiedleń Macedończyków to historia niezwykle trudnej migracji, szczególnie w latach niewoli spowodowanej brakiem państwowości lub autonomii w ramach innych organizmów politycznych czy sojuszków. Pierwsze przesiedlenia do krajów cywilizacji zachodniej notowane są od drugiej połowy XIX wieku, głównie do Stanów Zjednoczonych i Kanady, a na początku XX wieku także do Australii. Do krajów Europy Zachodniej (Wielka Brytania, Francja, Niemcy, Rosja) Macedończycy udawali się później, szczególnie po drugiej wojnie światowej, ponieważ tradycyjnie mieli do nich znaczny dystans spowodowany brakiem zaufania. Jeśli chodzi o Rosję, wyjątek stanowi niewielka grupa macedońskich intelektualistów czy kupców, którzy w trudnych czasach udawali się do Moskwy, Odessy czy Petersburga. Z jednej przyczyny: Rosję pociągała jako kraj słowiański, kręgi inteligencji rosyjskiej uważano za przyjazne tendencjom niepodległościowym Macedończyków, na to nakładała się także bliskość kulturowa, językowa i wyznaniowa; jednak nie było bardziej masowych migracji do Rosji.

Współcześnie z prawnego punktu widzenia sytuację w zakresie pielęgnowania swobód wyznaniowych reguluje art. 19 macedońskiej Konstytucji, Ustawy z 2007 roku¹ o prawnym położeniu Cerkwi, wspólnot wyznaniowych oraz innych grup religijnych, a także Konstytucja Macedońskiej Cerkwi Prawosławnej (dalej: MCP), która gwarantuje wolność wyznania dla wszystkich obywateli Republiki Macedonii.

„Ask not what your country can do for you – ask what you can do for your country”² – ta znana myśl amerykańskiego prezydenta Johna Kennedy’ego u Macedończyków z diaspory przybrała formę obowiązku patriotycznego i przechodzi z pokolenia

¹ Jest to poprawiona i uzupełniona wersja Ustawy z roku 1997, która m. in. zakładała możliwość tworzenia jednej tylko wspólnoty wyznaniowej dla jednego wyznania. Od 2007 r. mocą zmienionej preambuły tej Ustawy przewidziano możliwość funkcjonowania dwóch wspólnot wyznaniowych tego samego wyznania. Prawo to uchwalono za sprawą negocjacji z Serbską Cerkwią Prawosławną, legalizując istnienie wspólnoty wyznaniowej pod jej jurysdykcją na obszarze Macedonii. O tym m. in. pisze prof. Aleksander Spasenovski z Wydziału Prawa Uniwersytetu św. św. Cyryla i Metodego w Skopje, zob. A. Спасеновски, *Влијанието на верските заедници врз институциите и политиката во Република Македонија*, Скопје 2015, <www.kas.de/wf/doc/kas_40502-1522-1-30.pdf?150218135642>, (19 XII 2015).

² Nie pytajcie, co może zrobić dla was Ojczyzna – zapytajcie, co my dla Niej możemy uczynić.

na pokolenie. Do roku 1944 szeroko pojęta ojczyzna, łącząca wszystkie trzy części Macedonii³, w świadomości emigrantów była wyłącznie niespełnionym marzeniem o niepodległości. Później przede wszystkim myśleli oni o jej utrzymaniu i umacnianiu państwowości. Fakt, że najczęściej migracja odbywała się do krajów o jasno określonej państwowości, przy tym zamożnych, jak Australia, Kanada czy Stany Zjednoczone, tylko potwierdza tezę o potrzebie ciągłego wzmacniania więzi z opuszczoną ojczyzną (rodzinnych, kulturowych, narodowych).

Zaznaczyć należy, iż samo bogactwo krajów docelowych u Macedończyka nie odgrywało najważniejszej roli. Znaczenie miała gwarancja, iż właśnie w tych krajach będzie mógł swobodnie rozwijać zarówno swój byt etno-narodowy, jak też pielęgnować wiarę prawosławną, ponieważ te prawa zapewnił mu system demokracji oraz poszanowanie swobód obywatelskich. Im dalej od swego kraju znajduje się emigrant, tym skuteczniej rozwija i pielęguje własne tradycje, obrzędy i zwyczaje, tym silniejsze są jego więzi z ojczyzną. Chęć bezkompromisowej walki o utrzymanie narodowych, etnicznych i wszelkich innych utrwalonych w świadomości kulturowych kodów identyfikacyjnych przeniesionych z ojczyzny była wśród macedońskich emigrantów wprost proporcjonalna do ciężaru sytuacji politycznej, gospodarczej i kulturowej doświadczanej w rodzimym regionie zamieszkania. Pozostawała też w istotnej zależności od politycznego podziału jego kraju – Turcja, Bułgaria, Grecja, Serbia. Przesiedlenia do tych państw z reguły odbywały się w warunkach gwałtownych przemian społeczno-politycznych – wojen, zaborów, niesprawiedliwych sojuszy czy federacji z innymi krajami bałkańskimi, gdy zawodziły pokładane w nich niepodległościowe nadzieje itp.

Jak wspomniano, macedońską emigrację można analizować pod wieloma różnymi aspektami. Pierwsza rejestrowana fala wychodźstwa do Stanów Zjednoczonych i Kanady sięga lat 80. XIX wieku (niespełnione nadzieje po kongresie berlińskim, 1878 r.), do Australii zaczyna się od lat 20. XX wieku. Liczba macedońskich emigrantów na kontynencie amerykańskim gwałtownie zwiększyła się po nieudanej próbie uzyskania niepodległości podczas Powstania Ilindeńskiego z sierpnia 1903 roku⁴. Ale wyjeżdżający podzielili się – jedni, pragnący dobrobytu gospodarczego, udali się za ocean; inteligencja natomiast wybrała migrację do sąsiednich krajów słowiańskich, Serbii, Bułgarii albo nawet do Rosji. Cel zaś mieli jeden: wspólnymi siłami informować o niesprawiedliwości, jaka spotkała Macedonię. Miało to pomagać w promowaniu własnych wartości, które w dalekiej Macedonii nie miały szans zaistnienia.

W tym miejscu warto podkreślić, iż aspekt wyznaniowy bardziej brali pod uwagę Macedończycy za oceanem, niż ci, którzy mieliby na to i większe szanse, i potencjał intelektualny osiedlając się w krajach słowiańskich o dominującej ludności wyznania prawosławnego. Dowodzi tego fakt, iż pierwsza macedońska cerkiew ku czci Świętych Braci Cyryla i Metodego na kontynencie północno-amerykańskim zbudowana

³ Wardarska, czyli obecna Republika Macedonii, Egejska, wchodząca obecnie w skład Grecji oraz Piryńska, obecnie w składzie Bułgarii.

⁴ Ilinden to dzień św. proroka Eliasza, 20 lipca, co odpowiada dacie 2 sierpnia w kalendarzu gregoriańskim.

została jeszcze 1910 roku⁵, zaś w latach 30. XX wieku, gdy za sprawą Macedońskiej Organizacji Patriotycznej (MPO), doszło do rozłamu między wspólnotą macedońską i bułgarską, Macedończycy organizowali swoje życie religijne według własnej orientacji lub światopoglądu.

Druga większa fala emigracyjna nastąpiła po nieudanych dla Macedończyków wojnach bałkańskich z lat 1912-1913. Na mocy postulatów traktatu bukareszteńskiego z 10 sierpnia 1913 roku Macedonia została podzielona między Serbię, Grecję i Bułgarię. Dramat pogłębiło niefortunne dla Macedonii zakończenie pierwszej wojny światowej oraz włączenie w latach 1918-1941 Macedonii Wardarskiej do nowo utworzonego Królestwa Serbów, Chorwatów i Słowenów (od 1929 r. Królestwa Jugosławii). W połowie lat 20. na mocy traktatu z Lozanny (24 lipca 1923 r.), który kończył wojnę grecko-turecką, z Macedonii Egejskiej do Turcji wygnano około 40.000 muzułmanów, a na ich miejsce władze greckie sprowadziły około 600.000 chrześcijan z Azji Mniejszej. Fakt ten, jak i poprzednie, wywołał dyskomfort u egejskich Macedończyków, którzy w obliczu tak istotnych zmian społecznych i etnicznych zdecydowali się na emigrację.

Na terenie Macedonii Egejskiej niedługo potem znowu doszło do większych wstrząsów demograficznych kosztem Macedończyków. Wpłynęła na to głównie wojna domowa, która toczyła się w latach 1946-1949 w ówczesnym Królestwie Grecji między siłami rządowej prawicowej Armii Narodowej z jednej strony a Demokratyczną Armią Grecji (DAG) oraz ELAS z drugiej. W składzie DAG/ELAS znajdowali się egejscy Macedończycy; ze względu na niekorzystny przebieg wojny, w latach 1947-1948 około 80.000 Macedończyków zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów. Jedną grupę – głównie matki z dziećmi oraz rannych partyzantów – wysłano do krajów tzw. „demokracji ludowej”, czyli do krajów byłego Układu Warszawskiego (w tym również do Polski). Druga grupa, tak jak w poprzednich falach migracyjnych, udała się do Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii. W Polsce znalazło się m. in. około 15.000 dzieci, po połowie Macedończyków i Greków.

Niezależna Specjalna Komisja ONZ ds. Bałkanów informowała 13 maja 1949 roku, że ogólna liczba przesiedleńców tylko z Macedonii Egejskiej wynosi ponad 230.000. Łącznie szacuje się, że z trzech wspomnianych wyżej regionów Macedonii wyemigrowało około pół miliona osób, z tego 60% z części Egejskiej, 30% z Wardarskiej, 10% z Piryńskiej.

Stopień uznawalności oraz deklarowania w pierwszym rządzie przynależności do wspólnoty prawosławnej wśród emigrantów znacznie przewyższa inne wyróżniki: wspólny język z macierzą, poczucie przynależności państwowej czy tożsamości narodowej. Warto znowu odwołać się do Ustawy o prawnym położeniu Cerkwi. Za czasów socjalizmu trudno było sobie wyobrazić większy wpływ wspólnot religijnych na ustrój polityczny Macedonii (lata 1945-1990). Pierwsze próby zmian miały miejsce w latach 1990 i 1991, dokładnie do dnia uchwalenia Konstytucji macedońskiej z 17 listopada 1991, gdy odnotowano pewien wpływ Kościoła na życie polityczne. Trzeci okres

⁵ Według Slave Nikolovskiego-Katina, cerkiew zbudowana została w Toronto (Kanada) i najpierw miała charakter cerkwi „macedońsko-bułgarskiej”. Zob. С. Николовски-Катин, *Македонците во САД и Канада*, Скопје 2002, s. 38; książka dostępna pod adresem: <www.slavekatin.com/knigi/26.asp>, (28 XII 2015).

nastąpił po uchwaleniu Konstytucji, mimo iż stwierdza ona sekularny charakter państwa macedońskiego, w praktyce funkcjonuje ono na wzór mieszanego ustroju sekularno-wyznaniowego⁶. Świadczą o tym propozycje kilku partii politycznych o korzeniach demokratyczno-chrześcijańskich mianowania na pierwszego prezydenta niepodległej Republiki Macedonii ówczesnego biskupa Michaiła, późniejszego zwierzchnika MCP. Ścisła symbioza narodowo-wyznaniowa spowodowała, że przed pierwszymi wolnymi wyborami parlamentarnymi w latach 90., jedną z pierwszych partii, jaką utworzono, była ta, jak mówiły media, której „zadaniem było zjednoczenie wszystkich Macedończyków z całego świata” – czyli partia MAAK. Oficjalnie skrót oznaczał Ruch Akcji Wszchemacedońskiej⁷, nieoficjalnie krył w sobie inicjały wszystkich najważniejszych dla Macedończyków krajów – Macedonii, Ameryki, Australii i Kanady. Partia miała doprowadzić do pojednania podzielonego macedońskiego społeczeństwa, jak też skłóconej diaspory. Ruchowi patronował (nie kryjąc swej radości), Synod MCP. Błogosławił tej inicjatywie i otwarcie dawał do zrozumienia, że takie działania zawsze spotkają się z akceptacją.

Niezwykle istotny jest fakt, że pluralistyczne dążenia macedońskich polityków miały wsparcie ze strony dostojników cerkiewnych również w kwestii „ostatecznego zerwania więzi z Belgradem” – zarówno jako dawnej stolicy politycznej, jak i duchowego ośrodka, skąd docierały sygnały o nieuznaniu kanoniczności przez Serbską Cerkiew Prawosławną autokefalii MCP, ogłoszonej jeszcze w 1967 roku. Stwierdzić należy, iż sama idea autokefalii Cerkwi macedońskiej jako kontynuacji tradycji po sławnym arcybiskupstwie ochrydzkim była głównie efektem myśli Macedończyków na emigracji. Otrzymała ją wskutek wielkich nacisków wiernych z diaspory; miała być podstawowym bodźcem do ogłoszenia niepodległości Republiki Macedonii, co nastąpiło 8 września 1991 roku. Mówiąc wprost – w takich warunkach MCP nie miała już innego wyboru, niż stanąć murem za wiernymi z zagranicy.

Warto wskazać jeszcze na ostatnią falę przesiedleńczą, czyli tę, którą wywołało niezadowolenie z biegu wydarzeń na początku lat 90. XX wieku, gdy Macedonia jakoby za słabo dążyła do pełnej niezawisłości od innych państw, zwłaszcza sąsiednich, ale też od wspólnoty międzynarodowej. W połowie lat 90-ch, kiedy kończyły się sankcje nałożone na Macedonię przez Grecję i doszło do tymczasowego porozumienia z tym krajem, diaspóra, głównie skupiona przy ośrodkach cerkiewnych, zajęła twarde stanowisko wobec uchwały ONZ o nadaniu Macedonii kompromisowej nazwy FYROM⁸. Było to jej zdaniem jednoznaczne ze zdradą interesów narodowych i kulturowych. Cerkiew nie mogła postąpić inaczej, jak przekazać stanowisko diaspory wiernym w ojczyźnie.

Jak wyglądają wspólnoty religijne Macedończyków na innych kontynentach? Najpierw należy podkreślić, iż dzisiaj pieczę nad macedońską diasporą sprawują trzy eparchie zorganizowane przez Synod MCP: 1) amerykańsko-kanadyjska, na czele której stoi metropolita Metody; 2) australijsko-nowozelandzka z metropolitą Piotrem; 3) europejska z metropolitą Pimenem.

⁶ А. Спасеновски, *op. cit.*, s. 7.

⁷ Po macedońsku: Движење за семакедонска акција.

⁸ Była Jugosłowiańska Republika Macedonii.

Jak powiedziałem, Macedończycy na masową skalę zaczęli przybywać na kontynent amerykański pod koniec XIX wieku, a pierwszą świątynię zbudowano w 1910 roku. Tadjana Kaličanin za D. Konstantinową stwierdza, że „pod koniec XIX i na początku XX wieku, liczba emigrantów z Macedonii wynosiła 85.102 osób”, a od 1903 do 1906 roku przyjechało tam łącznie ok. 50.000 osób⁹.

Bardziej zorganizowane życie religijne rozpoczęło się w latach 50. XX wieku, szczególnie, gdy do już zasymilowanej diaspory dołączyła „fala egejska”, migracja wskutek wojny domowej w Grecji z lat 1946-1949. Najstarsza macedońska organizacja w Kanadzie to tzw. „Omakowcy”, czyli członkowie założonej w 1959 roku organizacji „Обединети Македонци”¹⁰. Organizacja powstała spontanicznie wśród macedońskiej emigracji o jasno określonej koncepcji pielęgnowania tradycji narodowych. Nacisk kładziono głównie na wspieranie prawosławia, jako jeden z najważniejszych wyznaczników identyfikacyjnych. Miała ona zapobiec wpływowi lub przynajmniej zneutralizować działania MPO, starszej organizacji utworzonej w Ameryce w roku 1922, w której na Macedończyków wywierała wyraźny wpływ propaganda bułgarska, twierdząca m. in., że Macedończycy są narodem z „jasno określonym bułgarskim poczuciem narodowym”. Za sprawą „Omakowców” w roku 1962 podjęto decyzję o budowie pierwszej macedońskiej świątyni w Kanadzie. Powstała ona dwa lata później w Toronto, nieformalnej stolicy macedońskiej diaspory. Świątynia nie mogła się inaczej nazwać niż cerkiew Św. Klimenta Ochrydzkiego, patrona nie tylko MCP, ale także narodu macedońskiego, niezależnie od tego, gdzie znajdują się jego przedstawiciele.

W dalszych latach powstawały kolejne świątynie, entuzjazm wiernych nie malał¹¹. Mało tego, wraz z narastającymi problemami z utrzymywaniem macedońskiej tożsamości w macierzy zagrożonej „jugoslawizacją”, macedońska diaspora w Ameryce była coraz lepiej zorganizowana i coraz silniejszy wpływ wywierała na samą Macedonię. Jej podejście do wiary w ówczesnej Socjalistycznej Republice Macedonii było odbierane dwojako: przez wiernych i patriotów jako powrót do korzeni chrześcijańskich, a przez komunistyczne władze jako „próba destabilizacji braterstwa i jedności narodów jugosłowiańskich”.

Najstarsza *stricto* macedońska świątynia poza krajem powstała w Stanach Zjednoczonych Ameryki i nosi nazwę Macedońska Katedra Prawosławna Zaśnięcia NMP, została ona wybudowana 17 września 1958 roku w Reynoldsburg w stanie Ohio. Arcyciekawym faktem jest to, że początek budowy świątyni wyprzedził o kilka dni jedno z najważniejszych wydarzeń w procesie odzyskiwania autokefalii MCP – mianowicie

⁹ T. Каличанин, *Доселување и интеграција на македонското семејство во Канада и САД*, Скопје 1997, s. 14-15.

¹⁰ Zjednoczeni Macedończycy.

¹¹ W Kanadzie wybudowano też cerkiew Św. Nauma Ochrydzkiego w Hamilton (Ontario) w 1970 r., Św. Mikołaja (Sv. Nikola) w Windsor w 1971 r., Św. Eliasza (Sv. Ilija) w Mississauga w 1979 r., Św. Dymitra w Markham w 1988 r. Macedońskie świątynie w Stanach Zjednoczonych to: Św. Archanioła Michała w Phoenix (Arizona), Św. Piotra i Pawła w Broadway, Crown Point (Indiana), Św. Paraskiewy-Petki w Chicago oraz dziesiątki innych, większa część powstała na początku i w połowie lat 90. XX wieku, gdy macedońscy wierni przeważnie wybierali Amerykę za główny cel emigracji.

w dniach 4-6 października tego samego roku w Ochrydzie odbył się Drugi macedoński sobór cerkiewno-narodowy, na którym podjęto kilka historycznych uchwał, m.in. o odnowieniu Macedońskiej Cerkwi jako kontynuatora arcybiskupstwa ochrydzkiego, o mianowaniu rodowitego Macedończyka na stanowisko zwierzchnika MCP oraz o uchwaleniu Konstytucji MCP¹².

Odmienne od amerykańskiej wygląda sytuacja w Australii i w Nowej Zelandii¹³ z tego względu, że historia przesiedlenia Macedończyków na kontynent australijski na bardziej masową skalę zaczęła się dopiero po drugiej wojnie światowej i po wojnie domowej w Macedonii Egejskiej, nie zaś pod koniec wieku XIX (tylko niewielka fala migracyjna dotarła tam w latach 20. XX wieku). Australii nie można postrzegać w oderwaniu od sytuacji w Europie Zachodniej, ona wysunęła się na pierwszy plan w czasie, gdy zrzeszała się macedońska emigracja w Europie Zachodniej, głównie w Szwecji i Danii, nieco słabiej w Niemczech. Wielkie znaczenie dla niektórych Macedończyków miał fakt zerwania relacji politycznych przez marszałka Titę z ZSSR wskutek nieporozumień wokół Rezolucji Kominformu¹⁴ z 1948 roku.

Macedończycy przybywali do Australii wskutek „przymusowego zachęcenia do wyjazdu z kraju” głównie z przyczyn politycznych. Mówiąc wprost: w wyniku nieakceptowania powojennej polityki ustrojowej Josipa Broz-Tity, szczególnie w kwestii zjednoczenia wszystkich części geograficznych i etnicznych zamieszkałych przez Macedończyków. Żywiono żal do Tity, iż „jako pół-Słoweńiec i pół-Chorwat” bardziej naciskał na rozwiązanie kwestii mniejszościowych Słoweńców i Chorwatów we Włoszech i Austrii, niż macedońskiej mniejszości w Grecji i Bułgarii. Te zawiedzione oczekiwania zbiegły się z zerwaniem Tity z „bratnią Rosją”; wyjście odnaleziono w wyjeździe z ojczyzny, głównie z Macedonii Egejskiej, wystarczyło, by chociaż jeden z rodziców miał takie korzenie i wyjazd z kraju był nieuchronny. Na taki krok zdecydowali się również Macedończycy z Macedonii Wardarskiej, ale na dużo mniejszą skalę.

Pierwsza wspólnota cerkiewna w Australii została utworzona w mieście Wollongong w dzielnicy Cringila¹⁵, stan Nowa Południowa Walia, a pierwsze cerkwie w Wollongong, Melbourne, Rockdale, Perth, Adelaide, Port Kembla, Newcastle i in. Pierwsze spotkanie Macedończycy zorganizowali w lutym 1947 roku w Melbourne podczas tzw. Wszechsłowiańskiego kongresu, pierwsza macedońska konferencja odbyła się po miesiącu, również w Melbourne w dniach 7-9 marca¹⁶. W konsekwencji pierwszą cerkiewno-narodową konferencję Macedończycy zorganizowali na początku

¹² Z. Stamatovski, *Bo потрага на македонски библиски јазик*, Poznań 2003, s. 26-27.

¹³ Pewne aspekty życia macedońskiej diaspory przedstawiłem w pracy: Z. Stamatovski, *Nowe strategie i dyskusje dotyczące współczesnych macedońskich przekładów Biblii oraz tekstów liturgicznych*, [w:] *Język naszej modlitwy – dawniej i dziś*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, vol. 3, red. U. Pawluczuk, Białystok 2012, s. 159-169.

¹⁴ Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych i Robotniczych, powstałe z inicjatywy Stalina w Szklarskiej Porębie 1947 r. W czerwcu 1948 wykluczono z niego Komunistyczną Partię Jugosławii.

¹⁵ Macedończycy do dziś w większości zamieszkują tę miejscowość. Według danych z 2001 r. macedońskich rodzin było aż 31,8%, a anglojęzycznych 24,6%. Zob. Cringila, *New South Wales*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Cringila,_New_South_Wales>, (18 XII 2015).

¹⁶ И. Катарциев, *Македонската политичка емиграција по Втората светска војна*, Скопје 1994, s. 23-24.

roku 1971¹⁷, podejmując wówczas decyzję o utworzeniu macedońskich wspólnot cerkiewnych, które jednoczyłyby wszystkich emigrantów i ułatwiały adaptację nowo przybyłym. Zdecydowano też o wysłaniu na edukację teologiczną kogoś z własnych szeregów. Trudne warunki adaptacyjne, nieznajomość języka angielskiego niosły ze sobą frustrację i wywoływały poczucie wewnętrznego wyobcowania – ucieczką od codziennych problemów okazał się właśnie udział w życiu Cerkwi. Doszło jednak do pewnego paradoksu – dobrze zorganizowane wspólnoty cerkiewne za granicą stały się powodem konfliktu z Cerkwią-Matką, zwierzchnictwo MCP bowiem stanowczo domagało się kontroli nad całością diaspory i wprowadzenia do struktur jej Kościoła własnych duchownych. Środowiska emigracyjne natomiast sprzeciwiały się tym dążeniom, nie widząc powodu, by odbierać funkcje księżom zachowującym niezależność od hierarchów MCP¹⁸.

W latach 50. i 60. macedońscy emigranci w Szwecji zaczęli wydawać czasopismo „Makedonija”, będący organem macedońskiej organizacji politycznej OKM (Ослободителен комитет на Македонија¹⁹). Pismo wychodziło krótko, na jego miejscu pojawiło się inne legendarne emigranckie czasopismo „Makedonska nacija”, którego założycielem był jeden z najbardziej znanych macedońskich emigrantów Dragan Bogdanovski (1929-1998). Na początku lat 70. dokonał on całkowitej reorganizacji mniejszych macedońskich stowarzyszeń emigracyjnych w Europie i Australii, jednocząc je w dużą organizację zwaną Ruchem Wyzwolenia i Zjednoczenia Macedonii (Движење за ослободување и обединување на Македонија; DOOM²⁰). W Australii Bogdanovski w szybkim tempie utworzył komitety zagraniczne, które miały kontynuować walkę o zjednoczenie Macedonii oraz wspierać starania o jak najszybszą budowę *stricte* macedońskich cerkwi.

Z czasem w Australii doszło do poważnego rozłamu między cerkiewnymi hierarchami z Synodu MCP a macedońskimi przywódcami emigracyjnymi, zarówno duchowymi, jak i świeckimi. Diaspora zarzucała dostojnikom MCP zbyt łagodne traktowanie macedońskich władz socjalistycznych oraz kontynuowanie dyskryminacyjnej polityki marszałka Tity wobec Macedończyków. Uważała również, że kler przysyłany z Macedonii zasługuje na miano „czerwonych księży”. MCP broniła się twierdząc, że ze względu na ustrój polityczny Jugosławii, której częścią była Macedonia, nic więcej nie można było zrobić, a i tak sobory cerkiewno-narodowe z 1946 oraz 1958 roku odbyły się na terenie Macedonii. Emigranci z kolei przypominali, że stało się to wyłącznie za sprawą ich nacisków.

Ivan Katardžiev w swoim obszernym opracowaniu na temat macedońskich organizacji politycznych po drugiej wojnie światowej publikuje olbrzymią ilość dokumentów na temat pracy DOOM w Australii. Pokazują one, jak wielkim naciskom poddawane były

¹⁷ И. Катаришев, op. cit., s. 68-73.

¹⁸ Pełna lista macedońskich wspólnot cerkiewnych oraz stowarzyszeń w Australii dostępna jest na stronie: <www.mn.mk/docs/makedonski-klubovi-organizacii-crkovni-opstini-avstralija.pdf>, (20 XII 2015).

¹⁹ Komitet Wyzwolenia Macedonii.

²⁰ *Македонска Енциклопедија*, т. I, Скопје 2009, s. 433-434. Więcej o tym w czasopiśmie „Nacja Macedońska”, które nadal wychodzi w Macedonii: <www.mn.mk/makedonski-legendi/11269-Riste-Risteski-1931---2000-Makedonska-politicka-emigracija-vo-Avstralija>, (15 XII 2015).

kontakty australijskich Macedończyków z hierarchią MCP. Wystarczy spojrzeć na jeden tylko dokument z „Macedońskiej Nacji” z jesieni 1976 roku:

Nikt z macedońskich przesiedleńców nie myśli źle o MCP, nikt od niej nie wymaga, by prowadziła politykę antyjugosłowiańską, czy to w samej SR Macedonii czy wśród emigracji macedońskiej, nikt nie oskarża jej o to, że w samej Macedonii znalazła jakiś sposób koegzystencji z tamtejszym reżimem, natomiast Macedończycy z diaspory są wolnymi ludźmi, żyją w demokratycznych społeczeństwach i nigdy nie pozwolą, by MCP za sprawą swoich arcykapłanów i duchownych sprzedawała politykę jugosłowiańskim udbašom²¹. Żyjąc w społeczeństwach demokratycznych emigranci macedońscy mają prawo do swobody politycznego myślenia.

Macedońska emigracja wymaga od swojej Cerkwi-Matki tylko jednego: ŻEBY BYŁA PRAWDZIWA CERKWIĄ, a każda prawdziwa Cerkiew jest jednakowo matką dla wszystkich swoich pociech bez względu na to, jakie są ich przekonania polityczne. [...] Prawdziwe Cerkwie są ponad reżimami i partiami. Prawdziwe Cerkwie nie zadają pytania, kto jest członkiem jakiejś partii, jaki reżim popiera, one nie wymagają od swojej trzody lojalności wobec tego lub innego reżimu. Natomiast MCP jest dzisiaj jedyną Cerkwią na świecie, która się utożsamia z obecnym reżimem, służy mu niczym sługa i najemnik. Oczywiście nie zasługuje to na pochwałę, lecz tylko ją kompromituje przed innymi Cerkwiami w świecie jako marionetkę i służbę tego reżimu²².

Wyjątkowo ostre słowa na końcu tego dokumentu kończą „dyskusję” pomiędzy emigrantami a hierarchami dotyczącą warunków dalszej współpracy. Chodziło m. in. o to, że wybór członków w macedońskich cerkwiach musi być dokonywany zgodnie z zasadami demokracji, bez jakiegokolwiek dyskryminacji w zakresie poglądów politycznych. Współpraca z Macierzą Macedońską²³ ma się odbywać tylko na płaszczyźnie kulturowej, a nie politycznej. I postulat chyba najtrudniejszy do zaakceptowania przez ówczesne władze cerkiewne Macedonii: „księża z macedońskich wspólnot zagranicznych mają przerwać wszelkie formy współpracy z jugosłowiańskimi konsulami oraz innymi przedstawicielami Jugosławii w tych krajach”²⁴.

Nietrudno się domyślić, jak się ten spór mógł zakończyć. Z jednej strony Cerkiew nie chciała się odciąć od emigracji macedońskiej, z drugiej wiedziała, co czeka księży po powrocie do kraju z zagranicznych wyjazdów. Znajdowała się zatem w bardzo niekomfortowej sytuacji, tym bardziej, że w połowie lat 70. XX wieku już od 10 lat cieszyła się autokefalią. Naciski polityczne nasiliły się z początkiem lat 80., po śmierci Tity. W czasie, gdy tendencje niepodległościowe narodów wszystkich republik byłej Jugosławii stale rosły, kwestią dni było pytanie, kiedy dojdzie do ostatecznego rozłamu i rozpadu Federacji Jugosłowiańskiej.

Na początku lat 90. Cerkiew starała się wyraźnie poprawić swój wizerunek wśród emigracji macedońskiej, zajmując zdecydowanie poprawniejszą pozycję niż dotychczas. Po prostu musiała iść śladem wszystkich narodów post-jugosłowiańskich oraz śladem ich duchowieństwa. Musiała dzielić niepodległościowe nastroje społeczne w samej

²¹ Skrótowiec od UDB, dawnych jugosłowiańskich służb specjalnych. Jest to poniekąd retoryka, jaką czasami emigranci z Australii, ale także z Kanady czy USA stosują wobec kręgów lewicowych w Macedonii.

²² И. Катарциев, *op. cit.*, s. 222.

²³ Chodzi głównie o organizację Macierz Macedońska (Магица Македонска), która w czasach socjalistycznych dbała (lub miała dbać) o interesy Macedończyków za granicą, coś na wzór polskiej Polonii.

²⁴ И. Катарциев, *op. cit.*, s. 223.

Macedonii, które doprowadziły do ogłoszenia niepodległości²⁵. Ale pewna poprawa dała się zauważyć już w połowie lat 80., kiedy dokonano pełnego przekładu Pisma Świętego na język macedoński, który ukazał się po wieloletnich oczekiwaniach, w roku 1990.

Najnowsze relacje między emigracją macedońską w Australii a MCP wskazują, iż wzajemne nieporozumienia i problemy sprzed lat wciąż są żywe. Spór liturgiczny (i nie tylko) między macedońską diasporą a administratorem eparchii Australii i Nowej Zelandii, władzą Piotrem, to tylko efekt tego głębokiego konfliktu. Może się on jeszcze zaognić po niefortunnej wypowiedzi hierarchy, w której podzielił Macedończyków z australijskiej diaspory na zainteresowanych tylko bogactwem i na tych interesujących się bardziej życiem liturgicznym²⁶.

A ponieważ w dalszym ciągu MCP i jej hierarcha nie zdołali utrzymać pod swoją jurysdykcją wszystkich macedońskich wspólnot cerkiewnych ani części środowisk zawiedzionych postępowaniem Cerkwi-Matki, podejmuje ona skandaliczne wręcz decyzje – nakazuje ponowne przeprowadzenie ślubów, chrzcin, a nawet pochówków, jeżeli nie odbyły się one w MCP!²⁷ Grozi również ekskomuniką grupie duchownych, która dokonała jakichkolwiek obrzędów bez błogosławieństwa hierarchów z MCP, jak to się stało z igumenem macedońskiego klasztoru Św. Prochora Pszyńskiego w Donnybrook, stan Victoria niedaleko Melbourne²⁸. Członkowie wspólnoty, którzy nadal pozostają z nim w jedności, zostali uznani za „niepożądanych” i „heretyków”²⁹. Ta niezrozumiała decyzja została przyjęta przez emigrację jako zdrada dziejowa i kontynuacja inwigilacji służb specjalnych z „sąsiednich państw” w macedońskiej hierarchii cerkiewnej. Tym samym nastąpił powrót sytuacji konfliktowej z połowy lat 70. XX wieku.

Coraz częściej w mediach i w środowiskach diaspory macedońskiej można usłyszeć głosy, że macedońscy wierni z Australii po prostu się oddalają od świątyn pod jurysdykcją MCP, uczestnicząc w życiu liturgicznym innych bratnich cerkwi – serbskich, bułgarskich czy nawet rosyjskich³⁰. Pojawiła się również informacja, że Macedończycy

²⁵ Diaspora również miała wielkie pretensje w związku z pytaniem referendalnym dotyczące niepodległości z 8 września 1991 r. Według niej w drugiej części pytania była zawarta – jak to tłumaczono – „sugestia” odnośnie do ewentualnego późniejszego (po ogłoszeniu niepodległości) połączenia się krajów post-jugosłowiańskich w jakiegoś rodzaju konfederację lub związek z innymi państwami powstałymi po rozpadzie Jugosławii. Pytanie brzmiało: „Czy jesteście za niepodległą Macedonią z prawem przystąpienia do przyszłego sojuszu suwerennych państw Jugosławii?” 1991- Во Република Македонија се одржа Референдум, „Македонска нација”, <<http://mn.mk/aktuelno/6720-1991--Vo-Republika-Makedonija-se-odrza-Referendum>>, (22 XII 2015).

²⁶ Z. Stamatovski, *Nowe strategie...*, s. 163.

²⁷ МПЦ нареди Македонци во Австралија да се прекрстат, превенчаат и препогребаат, <<http://plusinfo.mk/vest/44137/mpc-naredi-makedonci-vo-avstralija-da-se-prekrstat-prevencaat-i-prepogrebaat>>, (25 XII 2015).

²⁸ Władya Piotr wygonił tamtejszego igumena Gavrila i zakazał wiernym uczestnictwa w życiu liturgicznym.

²⁹ „Македонски верници одат да се причестуваат во Руската Сестринска Православна Црква во Кобург Мелбурн, откако Владиката Петар им забрани и ги казни да се причестуваат верниците од Манастирот во Донибрук и ги прогласи за непожелни и Еретици”. Владиката Петар и на дело ги губи верниците во Австралија, „24/7 Radio Ilinden” – Melbourne. Macedonian radio station, 14 XII 2015, <<http://mail.allautofans.com/avstralija/747-eksluzivno-vladikata-petar-i-na-delo-gi-gubi-vernicite-vo-avstralija>>, (25 XII 2015).

³⁰ Од кај Петар до кај Тимотеј – македонските верници во Австралија растрчани по црквите, <<http://www.plusinfo.mk/vest/51262/od-kaj-petar-do-kaj-timotej--makedonskite-vernici-vo-avstralija-rastrcani-po-crkvite>>, (25 XII 2015).

w Australii utworzą własną Cerkiew prawosławną i mają zamiar odzyskać całe mienie, jakie w tej chwili należą tam do MCP³¹.

Co by to znaczyło dla młodych Macedończyków pragnących na emigracji zachować ciągłość narodową i kulturowo-religijną, nietrudno się domyślić. Warto wspomnieć, iż według danych australijskiego biura statystycznego z 1991 roku aż 95% Macedończyków na swojego partnera życiowego wybierało macedońskiego prawosławnego³² (wśród Greków było to niecałe 88%), co świadczy o chęci podtrzymywania więzi z dawną ojczyzną i kontynuowania narodowych tradycji.

W Australii oficjalnie pochodzenie macedońskie (wg ostatniego spisu ludności z 2011 r.) deklaruje 93.570 osób³³, z tego 40.656 urodzonych w Macedonii³⁴, ale nie wiadomo, w której z jej trzech części. Przynależność do macedońskiej Cerkwi zgłasza 63,4%, ale do wschodniej Cerkwi aż 21,6% z całej australijskiej macedońskiej diaspory³⁵. Nie wiadomo jednak, czy ankietowani mieli świadomość różnic, jakie między tymi dwiema wspólnotami występują – i czy one w ogóle występują.

Z powyższego wynika, że polityka Macedonii, emigracja macedońska oraz polityka cerkiewna żyją w pewnej symbiozie i we wzajemnym uzależnieniu. Ważne jest tu kształtowanie świadomości i tożsamości narodowej na podstawie języka, a przede wszystkim wyznania wiary. Macedończycy, ogólnie rzecz biorąc, są narodem wierzącym, jednak brak samodzielnego państwa przez długi czas, mało precyzyjne i nieusystematyzowane koncepcje państwowotwórcze oraz niejednolita polityka cerkiewna powodują, jak pisałem na początku, funkcjonowanie mieszanego modelu ustrojowego – świeckiego związanego z Kościołem. Z jednej strony w ostatnim czasie zwierzchnictwo MCP forsuje w ojczyźnie ideę religii państwowej³⁶. Ale z drugiej strony Konstytucja macedońska, art. 19 ustęp 3, ze względu na wieloetniczny i wielowyznaniowy charakter Republiki Macedonii, jasno stwierdza, że wszystkie występujące na terenie kraju „[...]” wspólnoty wyznaniowe oraz inne grupy religijne są oddzielone od państwa [...]”³⁷. Trudna historia narodu macedońskiego z niezwykle liczną emigracją³⁸, sprawia, że sama macierz często

³¹ *Македонците од Австралија најавуваат формирање самостојна црква*, <www.24vesti.mk/makedoncite-od-avstralija-najavuvaat-formiranje-samostojna-crkva>, (25 XII 2015).

³² *Australian Social Trends, 1994* <www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/2f762f95845417aeca25706c00834efa/5bc01a9fba727452ca2570ec00787e6f!OpenDocument>, (25 XII 2015).

³³ Co oznacza wzrost o całe 11,4% w stosunku do poprzedniego spisu ludności z 2006 roku.

³⁴ *The People of Australia Statistics from the 2011 Census*, Department of Immigration and Border Protection, 2014 tabela 13, s. 55, <www.border.gov.au/ReportsandPublications/Documents/research/people-australia-2013-statistics.pdf>, (25 XII 2015).

³⁵ *SBS Census Explorer*, <www.sbs.com.au/news/census-explorer>, (23 XII 2015).

³⁶ W 2004 r. parlament Macedonii uchwalił niezwykle ważną deklarację poparcia autokefalii MCP. Zdecydowano się na ten krok, gdy powstał problem z opuszczeniem Synodu przez bpa Jovana, który przystąpił do jedności z Cerkwią serbską (dalej: SCP). Biskupowi zarzucano zawłaszczanie cerkiewnego mienia oraz kradzież dużej ilości środków pieniężnych, parokrotnie był aresztowany. Jednak pod naciskiem SCP, a także organów państwowych został zwolniony i ma odpowiadać z wolnej stopy. Ustępstwa poczyniono w nadziei na pozytywny rezultat rozmów o uznaniu kanoniczności MCP. Kierowana przez biskupa Jovana grupa cerkiewna cieszy się niewielkim poparciem w kraju, a emigracja wcale się z nią nie liczy.

³⁷ *Устав на Република Македонија*, <www.sfid.mk/comp_includes/webdata/documents/USTAV%20precisten%20tekst%20+.pdf>, (8 XII 2015).

³⁸ Macedonia liczy dwa miliony obywateli, diaspora ponad milion osób.

jest zdezorientowana w kwestii wyboru określonej matrycy ideologicznej, narodowej i cerkiewnej. Silne naciski emigracji w tym względzie jeszcze pogłębiają problem, ponieważ porozumienie z diasporą nie zawsze jest możliwe.

Obecnie pieczę nad współpracą australijsko-macedońską, zarówno gospodarczą, jak i kulturalną, przejmują nowo powstałe organizacje, jak np. utworzona w 2004 roku United Macedonian Diaspora, Australian Macedonian Human Rights Committee czy Macedonian Human Rights Movement International³⁹. MCP natomiast spycha wszystkie te działania na boczne tory. Ofiarą są prawdziwi wierni, zmuszeni do poszukiwania alternatywnych rozwiązań.

Заклучок

Zdravko Stamatovski

Słowa kluczowe: Македонија: верници, народ, политика, дијаспора, црковни општини

Македонската емиграција е една од најспецифичните на Балканот и првите поорганизирани миграциски процеси датираат од втората половина на XIX и првата декада од XX век. Тие се резултат на неколку по Македонците неповолни политички одлуки и воени конфликти што се одвивале на просторот во кој тие биле населени (Вардарска, Пиринска и Егејска Македонија).

Првите земји во кои што се населиле биле прекуокеанските, како што се Соединетите Американски Држави, Канада и Австралија. Веднаш по пристигнувањето тие се организираат и духовно, речиси секаде каде што се населила поголема група Македонци задолжително биле формирани црковни општини или се граделе цркви. Овие факти во голема мерка го помагале процесот на културна адаптација на Македонците во новите средини, факт кој во средината на XX век го потпомогнала и Македонската Православна Црква (МПЦ) со седиште во Скопје, Македонија.

Со тек на време релациите помеѓу многубројната македонска дијаспора и МПЦ се поларизираат до толку што во денешниов актуелен миг сведоци сме на крајна нетрпеливост во австралиската заедница. Македонските духовни старешини, раководејќи се од принципот за мешан секуларен-религиски државен политички систем кој се практикува во Македонија, сакаат да ја стават под своја контрола целата македонска иселеничка заедница, на која таа одговара со негодување и неприфаќање на нивните постулати. Доаѓа до спор кој се заканува да ја одвои македонската емиграција во Австралија од својата Црква-Мајка, уникатна ситуација што претставува дополнителен проблем и за двете заедници.

³⁹ *The Macedonian Diaspora in Australia: Current and Potential Links with the Homeland. Report of an Australian Research Council Linkage Project*, by prof. D. Ben-Moshe i in., 2012, s. 21, <www.deakin.edu.au/_data/assets/pdf_file/0007/229498/arc-macedonian-diaspora.pdf>, (23 XII 2015).

